

שער ג:

מעלת פירות ארץ ישראל

חתם סופר (חולין קמב ע"א):

שבח ארץ ישראל זבת חלב ודבש, אם שהוא כפשוטו בלי ספק
מ"מ זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיו כי הם מולידים
קדושה בנפש האוכל אותם ומוסיף אהבה ודבקות בה' כי התורה
הברורה בלי סיג ופסולת נקרא דבש וחלב תחת לשונך כמו הדבש
המוציאין מקליפת התמרה והחלב מוצא מקליפת הנחל שעליה,
כן פירות ארץ ישראל ולרמז לדבר, זבת חלב ודבש סופי תיבות
אותיות שבת, כי בכל מאכליה קדושה כמו סעודת שבת, על דרך
שאמרו על הלל כל ימיו אכל לכבוד שבת.

מנהגים של אכילת פירות ארץ ישראל

הרב אהוד אחיטוב

ההקפדה על אכילת ל' מיני פירות פעם בשנה - מנהג זה מובא בדברי רבי אברהם אזולאי זיע"א מחברון, שהיה סבו של החיד"א, והוא מרחיב על כך בספרו 'חסד לאברהם' (עמ' רצא מעין שביעי נהר ז). כך גם כתב אחד מגדולי ירושלים, רבי נתן שפירא זצ"ל, בשם רבי חיים ויטאל זצ"ל לפני קרוב למאתיים שנה בספרו 'טוב הארץ' (ירושלים תרנ"א). הוא אף מוסיף שהמעלה היא דווקא ב'שלושים מיני פירות האילן' (הגדלים) בארץ-ישראל'.

מעלת ההקפדה על אכילת הפירות דווקא בט"ו בשבט - כתב ה'מגן אברהם' בהלכות נפילת אפיים (או"ח סי' קלא ס"ק טז): 'בט"ו בשבט ראש השנה לאילנות, ונוהגין האשכנזים להרבות במיני פירות של אילנות'. את דבריו הוא מבסס על הספר 'תיקון יששכר' (קושטא שנת ה' שכד) ו'ספר העיבור' (דף מד ע"ב) של רבי יששכר סוסן, שעלה לעיה"ק צפת מהעיר פאס שבמרקו והיה הרב של עדת המוסתערבים בעין זיתים ובירייה, ליד צפת, בתקופת מרן רבי יוסף קארו והאר"י הקדוש. וכך הוא כותב:

יום ט"ו בו... ראש השנה לאילנות, לכך אין מתעניין בו ואין נופלין בו נפילת אפים... והאשכנזים יצ"ו (ישמרם צורנו ויצילים) נוהגים להרבות בו במיני פירות האילנות לכבוד שמו של יום.

המנהג להרבות באכילת ל' מיני פירות בט"ו בשבט התחיל בארץ ישראל

העובדה שה'מגן אברהם', שחי באשכנז, לא מצא מקור ל'מנהג האשכנזים' אלא בדברי רבי יששכר סוסן, שחי בארץ ישראל, מחזקת את ההערכה שמנהג זה התחיל בארץ ישראל בידי האר"י ותלמידיו, ושאליהם התכוון בעל ה'תיקון יששכר' כשכתב: 'והאשכנזים יצ"ו', כשכוונתו לגדולי המקובלים שחיו בצפת בזמנו, הלוא הם רבי יצחק לוריא אשכנזי זצ"ל - האר"י הקדוש, רבי יוסף אשכנזי זצ"ל, שדן הרבה בהלכה עם מרן ה'בית יוסף', ורבי בצלאל אשכנזי זצ"ל, בעל ה'שיטה מקובצת' על הש"ס. גדולים אלו ראו צורך לציין שהיום המתאים ביותר בשנה לאכול ל' מינים של פירות ארץ ישראל הוא דווקא יום ט"ו בשבט. דברים ברוח זו כותב רבי יששכר תמר בספרו 'עלי תמר' על אגדות חז"ל (ירושלמי קידושין פ"ד הי"ב). הוא מוסיף שעל פי זה מובן כיצד נשתרש מנהג זה בשאר קהילות ישראל.

קדושת פירות ארץ ישראל לפי דברי ה'צוף דב"ש'

הרב גבריאל קדוש

איכות פירות ארץ ישראל

מצאנו הבדל בין פירות ארץ ישראל לבין פירות חו"ל, הבדל המתבטא בגודל הפירות, במהירות הבשלתם ובעושר מיניהם.

מובא בירושלמי (פאה פ"ז ה"ג) סיפור המלמד על איכותם של הפירות (התרגום נלקח מספר אגדת אליהו):

ר' אבהו ור' יוסי בן מנחנא ור"ש בן לקיש עברו על כרם אחד שנקרא 'דורון', והוציא להם האריס אפרסק אחד, ואכלו ממנו הם וחמוריהם והותירו ממנו, ושיערוהו שהיה כאלפס הזה של חנניא שמחזיק סאה של עדשים.

ה'צוף דב"ש' בספר 'שער החצר' ביאר מדוע נתנו חז"ל סימן לשיעור גודל האפרסק - שהוא כאלפס דכפר חנניא:

כדי שלא ישכח הדבר, ויהיה נגד עיניהם תמיד כמה החטא גורם, ובזה יתנו את לבם לשוב אל ה', דהנה כיון שהודיע שיעורו שהיה כאלפס דכפר חנניא, אף שישכח הדבר, כל זמן שהיו רואים אלפס דכפר חנניא היה עולה על הזכרון המעשה ודואגים על העוון כמה גורם ונותנים לב לשוב.

הדברים מבוארים גם בהמשך הסיפור בירושלמי:

אחר זמן עברו שם, הוציא להם שניים שלושה אפרסקים לתוך ידו, אמרו לו: מאותו אילן שהבאת אז אנו רוצים. אמר להם: ממנו הוא. וקראו עליו: 'ארץ פרי למלחה', כי בעוונות נשתלחה המארה בפירות.

מכאן למדנו שאיכותם של הפירות תלויה במעשיהם של יושבי הארץ.

עוד מעלה שמצאנו בארץ ישראל היא שהיא ממהרת לבשל את פירותיה [כתב הרב 'צוף דב"ש' (פרק קנא):

מצינו שבעה ארצות לנגד ז' חיות, וא"י לנגד צבי. וכבר נודע דברי רז"ל: מה צבי קל ברגליו מכל החיות, כך א"י קלה מכל הארצות לבשל את פירותיה.

ובפרק קס"ג הביא בשם הרב 'נחלת בנימין' (דף קנא ע"ב):

וכבר ידעינן בכמה מקומות מדברי רז"ל, דעפר א"י הוא קשה יותר משאר כל הארצות וארצה צונמא, ולכך מתבשלים פירותיה תחילה.

ועוד מעלה מצאנו בפירותיה של הארץ, שטעמיהם מגוונים.

וכך כותב הספרי על הפסוק (דברים יא, יא): 'הָאֲרֶזְ אֲשֶׁר אֵתֶם עֲבָרִים שְׁמָה לְרִשְׁתָּהּ אֲרֶזְ הָרִים וּבִקְעֹת לְמִטְרַת הַשָּׁמַיִם תִּשְׁתָּה מֵיָם:'

ארץ הרים ובקעות, מגיד שלא שוו טעם פירות הר לטעם פירות בקעה ולא טעם פירות בקעה לטעם פירות הר... רשב"י אומר, שנים עשר ארצות ניתנו כנגד י"ב שבטי ישראל, ולא שוו טעם פירות ארצו של זה לטעם פירות ארצו של זה, ולא טעם פירות של זה לטעם פירות של זה.

וביאר ה'צוף דב"ש' בשם הרב הגדול ב'ספרי דבי רב' (פרק רמה):
דמשום הכי כתוב הרים ובקעות בלשון רבים, לומר דאפילו פירות הר זה לא יהיו
שווים לפירות הר אחר וכן בבקעות... ואתא רשב"י למימר, דלמאי נפקא מינא
הודיענו זה הכתוב, וקאמר להודיע שבחן של ישראל, שלכל שבט ושבת ניתן
בארצו טעם בפני עצמו.

ריבוי הפירות בארץ ישראל מראה על שבחם ומעלתם, והביא שם (פרק רלה, בשם
מדרש ילקוט) שמעלת ארץ ישראל היא שיש בה מכל הפירות שבעולם: "משחקת
בתבל ארצו" - רשב"י אמר, תבל זו ארצו, ולמה נקרא שמה תבל? שהיא מתובלת מכל
ארצות, שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום, שנאמר לא
תחסר כל בה'.

אך הוסיף ה'צוף דב"ש' שמעלה זו מותנית ברמתם הרוחנית של יושבי הארץ: 'בשעה
שישראל עושים את התורה אין פירותיה קלים'.
למדנו מדבריהם שאיכותם של פירות ארץ ישראל תלויה ברמה הרוחנית של יושבי
הארץ.

קדושת הארץ וקדושת הפירות

מדוע השתבחה ארץ ישראל דווקא בפירותיה ולא בדברים אחרים?
מבאר בעל 'שער החצר' (פרק נו) בשם ספר 'נחלת בנימין' (סימן קלח) שכל הנברא
מוקדם יותר בבריאת העולם, הוא רוחני ומקורי יותר.

כך גם בקרבנות; הקרבנות מתחלקים לשלושה סוגים: זבחים (בהמות), עופות ומנחות
(תבואת הארץ). ואפשר לראות בביורו שפרי האדמה מקורי ורוחני יותר מבשר
העופות, ובשר העופות אינו גס כבשר הבהמות. המחבר כותב שם שאף האדם, ככל
שהוא חומרי יותר, כך הוא ממהר לחטוא.

כך גם ארץ ישראל כולה פנימית, מקורית וקדושה וראוי לה להשתבח דווקא בפירות
הארץ מכיוון שהם מקוריים ורחוקים יותר מן החטא.

מצבם של הפירות לא מושפע רק מרמתם הרוחנית של יושבי הארץ, אלא גם ממצבה
של ארץ ישראל: יש קשר ישיר בין בניינה של ארץ ישראל או חורבנה לבין קדושת
הארץ ופירותיה.

בעל 'שער החצר' עמד על הקושי באמירה 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה' בברכה וכתב
(פרק קסט):

וקשה, וכי לאכול מפריה אנחנו צריכים כמה פעמים לבקש מהשי"ת. והכוונה
על פי מה שכתבו המקובלים, שבזמן שהייתה א"י בקדושתה ומזבח בנוי על
תילו, קדושת פירות א"י וטעמם היה גדול מקדושת המן וטעמו, ובשביל זה
לא ירד המן בא"י, רק במדבר ארבעים שנה, כי לא היו צריכים בא"י לקדושת
המן. וכבר ידוע גודל הזדככות אכילת המן, שהוכרחו לאכול המן שיזדכך גופם
לקבלת התורה הקדושה, ועוד כמה מעלות נפלאות כידוע.

כלומר, השפע הרוחני שהקב"ה השפיע על בני ישראל עבר דרך אכילת המן: המן היה
מזון אלוקי-רוחני והוא נבלע בעצמותיהם של ישראל וכך זיכר אותם. אך מאז הכניסה

לארץ, החל השפע האלוקי לעבור דרך אכילת פירות ארץ ישראל, והשפע האלוקי, שבמדבר הועבר דרך המן, התחלף בשפע האלוקי שעובר בארץ דרך אכילת פירותיה.

ממשיך הרב המחבר וכותב שם:

מעטה נוכל להבין גודל קדושתנו באכלנו פירות של א"י, ולזה כוונתנו בבקשתנו ושמחנו בבניינה ונאכל מפריה - לשבוע מקדושת טובה. וזה שאמרו רז"ל סוף פרק קמא דסוטה: דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה רבינו ע"ה להיכנס לא"י, וכי לאכול מפריה היה צריך או לשבוע מטובה. וקשה, וכי יעלה על דעתך לומר זה. אבל באמת, זה רמזו בלשונם הזך - וכי לאכול מפריה היה צריך, הלא חומרנו נזדכך מכל וכל, וראייתו משהייתו בשמים ארבעים יום בלי אכילה ושתיה כלל, ופה אל פה אדבר בו כתיב, ואיזה מעלה וקדושה יתווסף בו באכילתו מפירותיה. ותירצו, באמת לזה לא היה צריך עוד, רק לקיים המצוות הנוהגות שמה.

משמע מדבריו שיש קשר הדדי בין פירות הארץ לבין המצב הרוחני של יושביה: ככל שאנו במדרגה גבוהה יותר, כך פירותיה של ארץ ישראל משובחים וקדושים יותר, וככל שאנו אוכלים את פירותיה הקדושים של ארץ ישראל, כך אנו מתקדשים ומיטהרים. ראייה לכך הביא הרב 'צוף דב"ש' משאלת חז"ל על משה רבנו 'וכי לאכול מפריה הוא צריך?' מכאן למדנו שאכן משה רבנו במעלתו האלוקית אינו נזקק לאכול ולהיות מושפע מפירותיה של ארץ ישראל, אך בעבור כל עם ישראל, אכילת פירות הארץ משפיעה קדושה וטהרה.

בעל 'שער החצר' מפליג במעלת האכילה של פירות ארץ ישראל עד כדי כך שהוא כותב שהצורך באכילה נברא בעיקר לשם אכילת פירות ארץ ישראל, וכך כתב (פרק רז):

הנה צריך להבין עניין בריאת האדם שאין לו קיום רק על ידי אכילה ושתיה, שלכאורה אינו מובן למה ברא הבורא ב"ה את העולם שיהיה מוכרח לבחינות גשמיות, דהיינו אכילה... אך נוכל להבין כל זה בדרך עבודה. דהנה עיקר כוונת הבורא ברוך הוא בבוראו בחינת אכילה, היה רק בשביל בחינת א"י. מחמת שפירות א"י יש להם קדושה כל כך, כשאדם אוכל מפירות א"י שהם ז' מינים שנשתבחה בהם א"י, ואוכל אותם בקדושת הגוף, מעורר שבעה מידות עליונות ונקשר ונדבק לבחינת קדושה, ובה לבחינת 'אתם הדבקים בה' אלוקיכם חיים' וכו'... העולה מכל מה שכתבנו, שבחינת אכילה הוא עבודת גדול להדבק על ידה לבחינת קדושה על ידי פירות א"י.

בית המקדש ופירות הארץ

בית המקדש הוא מעין השתקפות של מצבו של עם ישראל. דבר זה התבטא בכמה דרכים, כגון: מצב הכרובים, חמישה דברים שחסרו בבית שני ועוד.

אף ליבול הפירות של ארץ ישראל יש קשר לבית המקדש, כמובא בירושלמי (יומא פ"ד ה"ד):

אמר ר' אחא בר יצחק, בשעה שבנה שלמה את בית המקדש צר כל מיני אילנות לתוכו, ובשעה שהיו אלו שבחוץ עושין פירות, אלו שבפנים עושין פירות, הדא הוא דכתיב: פרוח תפרח ותגל אף גילת ורנן וגו'. ואימתי יבשו, אמר ר' חנינא בר יצחק, בשעה שהעמיד מנשה צלם בהיכל, דכתיב: ופרח לבנון אומלל.

מה רצה שלמה המלך לבטא בציור האילנות בבית המקדש? ויותר מכך, מדוע בזמן שיש פריחה באילנות שבבית המקדש יש גם פריחה באילנות שמחוץ לבית המקדש? אלא מכיוון שבית המקדש הוא מקור הכול ומכוחו הכול, כאשר הכול כשורה, יש יחס ישיר בין פירות המקדש לפירות החוץ. ולכן כאשר יש פריחה מחוץ לבית המקדש, סימן הוא שהמצב הרוחני טוב, ומצב זה משתקף באילנות שצר שלמה המלך בבית המקדש.

הרב 'צוף דב"ש' הביא בהמשך הדברים את דבריו העמוקים של הרב הקדוש בספר 'אגדת אליהו' בעניין קשר פנימי זה:

דטעם שצייר שלמה המלך ע"ה כל מיני אילנות במקדש, לפי שעל ידי אוכלו אדם הראשון מן העץ נתקלקלו צינורי השפע בחטאו, ונתלבשו כל הדברים בקליפה, וניטל טעם הפירות, והעולם היה מתמוטט והולך, עד שציווה הקב"ה המקדש בטיבור העולם, היא א"י, וכל מה שלמעלה ומטה כלול במקדש כנודע, כדי שיתבסמו כל הדברים המקולקלים בעווננו. ועל ידי ציור כל מיני אילנות בבית המקדש, ועל ידי עבודת ה' הנעשית בו על ידי כהן גדול בלא מום, דוגמתו של אדם הראשון יציר כפיו של הקב"ה בלי מום, בו מתבסמים כל הדברים שבעולם, וחוזר למקומו טעם הפירות וריחן, כי בהיותן במקום עבודת ה' כל מיני אילנות, מתבסמים גם אותם שמבחוץ... וזה שאמרו רז"ל, משחרב בית המקדש ניטל טעם הפירות.

בית המקדש הוא מקור הברכה לעולם כולו, בבית המקדש ישנם השלמות והתיקון לכל; שלמה המלך מצייר אילנות פרי בבית המקדש בכדי לתקן את חטא אכילת הפרי של האדם הראשון ולהשפיע שפע טוב על פירותיה של ארץ ישראל, ומכוח שפע זה גם פירות העולם כולו מושפעים.

תפילה מיוחדת מפרי עץ הדר, תהילה לדוד (עמ' שז):

יהי רצון מלפניך ה' אלוקינו ואלוקי אבותינו שבכוח סגולת
אכילת הפירות שנאכל ונברך עליהן עתה ואשר נהגה בסוד
שורשיהן העליונים אשר המה תלויים במ להשפיע עליהן שפע
רצון ברכה ונדבה וגם הממונים והמשטרים עליהן יתמלאו מעוז
שפע הודן לשוב שנים להגדילם ולהצמיחם מראשית השנה ועד
אחרית השנה לטובה ולברכה לחיים טובים ולשלום.

תיקון הפירות והאדם

הרב יגאל אריאל

כך כתב ה'פרי עץ הדר' (סדר ט"ו בשבט לרבני ג'רבא):

ומורי ז"ל היה אומר לכוון באכילת פירותיהן לתיקון חטא אדם הראשון אשר חטא בפירות האילן. כי אף כל ימי שנה כל כוונתנו לתיקון זה, מכל מקום חביבה מצווה בשעתה, זה היום תחילה וראש לפירות האילן. ואשר להיות כבר הודענו בכמה מקומות כי יש בכוח הדיבור להיות מעורר כוח מידות העליונות להאירן באור נפלא יתר גדול מאד להשפיע שפע רצון ברכה ונדבה בכל העולמות, על כן נכון להגות לפני אכילת כל פרי ופרי בסוד שורשו הבא בספר הזוהר ובתיקונים בקצת מהם, לעורר שורשיהן למעלה.

עניינו של הסדר הוא ה'תיקון' - השלמת תכלית הבריאה ותיקונה על ידי אכילה בקדושה. האדם המאמין יודע שהוא אורח בעולמו של הקב"ה, מי התיר לו לקחת מפירותיו ולטעום מיצירתו? מי נתן לו זכות ורשות לגעת במה שאינו שלו? בראשית קיום האדם, כאשר הוצב בגן עדן, הותרה לו הבריאה: 'ויצו ה' אלקים על האדם לאמר מכל עץ הגן אכל תאכל' (בראשית ב, טז). אבל מה עשה האדם? במקום להתנהג כאורח, הוא שלח את ידו אל הפרי האסור ואכל ממנו.

מאז אנו מסתובבים נזופים בעולמו של הקב"ה, ואיננו יכולים ליהנות ממנו בחופשיות. סדר אכילת הפירות בט"ו בשבט בא לתקן את אכילתו האסורה, הגנובה והחפזזה של האדם הראשון. במקום להסתאב באיסור תבוא אכילה בהיתר, בברכה, המכוונת לתכליתו המיוחדת של כל אחד מן הפירות.

האדם בחטאו הרס את ההרמוניה בעולם, אולם הוא לא היה לבדו, עצם טבעו החומרי, החסר של העולם מביא לחטא; גם הארץ עצמה חטאה. כך נוצרה בעולם שניות, קיטוב שאי אפשר לגשר עליו, בין החומר לרוח; הקשר ביניהם נותק והם נעשו אויבים זה לזה במקום להשלים זה את זה ולהפרות זה את זה.

צריך אפוא לתקן את החטא הקדמון על ידי אכילה בקדושה, המתקנת את החומר ומרוממת אותו ויוצרת אפיק חדש של חיבור וקשר. וכך כתב הראי"ה קוק (אורות הקודש ח"ג, קדושת האכילה בישראל, לא):

חטא הארץ, שאין טעם עצו ופרייו שווים, הוא הגורם לכל השינויים של הדרגות, שיהיו באופן מנוגד זה מזה, ובעולם המוסרי והחברותי הוא היסוד לשינויי הדעות שבין האנשים שתפקיד חייהם הוא הרוחניות, המדע, האמונה, התורה והמוסר העליון, ובין האנשים, שהממשלה וההנהגה הוא גורלם, הנדיבים הגבורים המלכים, וכל ההמון כולו.

אכילת הצדיקים, המרימה את יסוד החיים הכמוס שבכוח הארץ, היא מחזירה את הארץ לתפקידה, והדרגות מתחילות לקבל צורה הדדית, שתהיה מוכנת להתחברות האופיים של המעשיים והרוחניים בכל יסודי החיים.

חכמים הציגו שני פסוקים המגדירים את היתר העולם לאדם ולכאורה סותרים זה את זה: 'רבי לוי רמי, כתיב: לה' הארץ ומלוואה. וכתיב: השמים שמים לה' והארץ נתן לבני אדם', ותשובתם היא: 'לא קשיא, כאן לפני ברכה כאן לאחר ברכה' (ברכות לה ע"ב). הברכה היא קביעת עמדה ערכית כלפי תופעות המציאות שהאדם נתקל בהן. כאשר הוא יוצא בחודש ניסן ורואה אילנות בבלבובם, עליו לברך על יופייה של היצירה ופארה: 'ברוך שלא חיסר בעולמו כלום וברא בו בריות טובות ואילנות טובות להתנאות בהן בני אדם'. בכך האדם מציב את הנאתו במקומה ונותן לה את משמעותה הנכונה. הברכות מעוררות את האדם להכיר בגדולת ה', לשבחו ולהודות לו על טובו וחסדו המלאים את הארץ; להכיר שהיכול לא הושג בכוח האדם, אלא הכול בא מאת ה'. כמו שדוד מודה בענווה: 'וכי מי אני ומי עמי כי נעצר כוח להתנדב כזאת כי ממך הכל ומידך נתנו לך, כי גרים אנחנו לפניך ותושבים ככל אבתינו כצל ימינו על הארץ ואין מקווה' (דברי הימים א כט, יד-טו).

האדם הראשון גנב ואכל את האסור לו. חכמים מרחיבים את האיסור ורואים גם באכילת היתר בלא ברכה איסור גמור. הם ניסחו את חובת הברכה לא רק באופן חיובי, אלא גם בשלילה והכניסו את הרעיון הזה לתוך הגדרות הלכתיות משפטיות: 'אסור לאדם שיהנה מן העולם הזה בלא ברכה וכל הנהנה בלא ברכה, מעל' (ברכות מג ע"ב). הברכה היא התמורה שהאדם נותן.

כאשר הוא מקלס את בוראו ומגלה את כבודו ותפארתו, הוא נותן תמורה לפרי, הוא עצמו נכנס תחתיו, הפרי יוצא מקדושתו לחולין, לתועלת האדם, לבניית גופו כדי שיוכל למלא את תפקידו בהודאה לה' ובהכרת גדולת ה' ואדנותו על הבריאה. היעדר הברכה הופך את ההנאה מקודשי שמים למעילה, לפגימה ביצירה, כביכול יצאה האנרגיה האלוקית שבבריאה לשווא וחזרה ריקם. לכך נועד סדר ט"ו שבט, שנאכלים בו הפירות בברכה ובלימוד סודות שורשיהם. וכך כתב ה'פרי עץ הדר':

ומנהג טוב להולכים בתמים להרבות בפירות בעצם היום הזה ולומר דברי שירות ותשבחות עליהן כאשר הנהגתי לכל החברים אשר עמדי. ועם כי בדברי כתבי הרב זלה"ה לא נמצא מנהג זה, מכל מקום תיקון נפלא הוא בנגלה ובנסתר. כי הנה הובא בירושלמי פרק עשרה יוחסין וזה לשונו: ישמעו ענונים וישמחו, א"ר איבון עתיד אדם לתת דין וחשבון על שראה מיני מגדים ולא אכל. רבי אלעזר הוה מצמצם פריטי למיכל בהון מכל מילי חדש. וטעם הדבר שכשם שהנהנה מן העולם הזה בלא ברכה נקרא גזלן, מפני שעל ידי הברכה גורם להמשיך שפע עליון על ידי כוח הברכות, והשר הממונה על אותו הפרי הוא מתמלא משפע זה כדי לגדל הפרי שנית, ולכן הנהנה בלא ברכה גזלן הוי, כי אכל הבריה שהרוחניות היה שורה בה וכילה ומנע כוח ההוא מן העולם, והיה ראוי לו להמשיך ברכה מלמעלה, והכוח הממונה על זה בטל וריק מאותו השפע שהיה בידו ולכן נקרא גזלן.

סדר ט"ו שבט מניח על פי הסוד שיש פגם בפירות העולם, ועל האדם להעלות אותם ולתקנם באמצעות אכילת הפירות בקדושה. אולם מאז שהסדר תוקן, השתנו הדברים;

סדר החל לשרור בעולם, הדרכים נפתחו, מקצת פירות הארץ הגיעו לגולה, וכל אחד ביקש באהבה להשיג מהם ולטעום משהו מקדושת הארץ, ומאז נדמה שפירות ארץ ישראל חזרו לתפוס את המקום המרכזי בט"ו בשבט.

לפיכך, יש להקנות לסדר משמעות חדשה לגמרי, לפחות לפי ה'גולה', מקום שידינו הכהה מגעת: בפירות של ארץ ישראל יש קדושה משל עצמם, לא זו בלבד שאינם זקוקים לאדם שיתקן אותם, אלא הם מתקנים אותו. לאכילת פירות מעשר שני ונטע רבעי בירושלים, העיר שהשכינה שורה בה, יש השפעה רוחנית טבעית; מי ששוהה בקרב אנשי ירושלים, ילמד מהם: 'למען תלמד ליראה את ה' אלוקיך כל הימים' (דברים יד, כג):

לפי שהיה רואה קדושה גדולה וכהנים עוסקים בעבודה היה מכוון ליבו יותר ליראת שמים וללמוד תורה, כדרשינן בספרי למען תלמד וגו' גדול מעשר שני שמביא לידי תלמוד לפי שהיה עומד בירושלים עד שיאכל מעשר שני שלו והיה רואה שכולם עוסקים במלאכת שמים ובעבודה היה גם הוא מכוון ליראת שמים ועוסק בתורה (תוספות, בבא בתרא כא ע"א).

לא רק אנשי העיר קדושים, אלא עצם קדושת המקום גורמת ומביאה להשראה רוחנית. קדושה כזו קיימת לא רק בירושלים, אלא בכל הארץ. יש קדושה בפירות שביעית שבכל מקום, ומשהו מקדושת הפירות המיוחדים בזמן ובמקום המיוחדים מופיע בכל פירות הארץ של כל השנים, גם בפירות חולין.

משום כך נקבעה ברכה ייחודית לשבעת המינים שנשתבחה בהם הארץ, חתימה שמבליטה ומייחדת את הפירות: 'על הארץ ועל פירותיה'. לפירות הארץ, גם פירות חולין, יש מעמד מיוחד בגילוי הקדושה. שפע הקדושה מתגלה בארץ באופן ישיר: 'עיני ה' אלוקיך בה מרשית השנה ועד אחרית שנה'.

ההשגחה האלוקית המיוחדת הזאת מטביעה קדושה ממשית בגוף הפירות. וכך הסביר הרב יואל סירקש (בית חדש, טור או"ח סימן רח):

קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה, היא נשפעת גם בפירותיה, שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי לא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל. ואמר, אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל. כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה היתה שורה בקרבם ממש, ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל, יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל. ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.

אין מדובר בתהליך נפשי המתעורר באדם על ידי הברכה על הפירות, אלא הקדושה מיוחסת כאן לפירות עצמם, וכוח הקדושה הממשי הטבוע בפירות מקדש את אוכלם.

אמנם, גם בפירות של ארץ ישראל קיימת גשמיות מנוולת, ובגלל חשכת החורבן והגלות החומריות הזאת מתגברת ומתעבה מדור לדור, והסכנה שבמאכל הולכת וגדלה. אולם חומריות זו קיימת רק בחיצוניותם של הפירות, ואילו בפנימיותם הם מקדשים את האדם. אם אדם מתחבר אל פנימיותה של הארץ ואל קדושתה ומצפה לישועתה, הוא זוכה לטעום בפירותיה טעם רוחני, וככל שציפייתו גדלה, כך יוכל ליהנות מפנימיות הפרי בלי להשתעבד לחיצוניותו.

וכך הסביר הראי"ה קוק (אורות הקודש חלק ג, דרך הקדש, סדר שלישי, לב, המאכל של ארץ ישראל):

המאכל של ארץ ישראל מקדש בפנימיותו, ואינו מגשם כי אם בחיצוניותו, אבל ממאכלי חוץ לארץ צריכים להיזהר. ולפי רוב הצפיה לארץ ישראל מתעלה המאכל שבחוץ לארץ גם כן. וזהו סוד הזכרת ירושלים, בעל נהרות בבל או בשיר המעלות שובה בכל סעודה. צפית ארץ ישראל, הבאה תכף למזון, מעדנת את המאכל שבחוץ לארץ ועושה אותו קרוב לעילוי של ארץ ישראל. גם בארץ ישראל מפני התמעטות הקדושה שעל ידי החורבן יש הגשמה, לפי הערך, במאכל, שעולה ומתרחן על ידי צפית הישועה, המובלטת במזמורים האמורים.

הוטל על האדם לתקן את החטא הקדמון, וארץ ישראל היא היא התיקון לחטא ההוא. בגלל החטא גורש האדם מגן העדן, וכל גלגוליו במהלך ההיסטוריה מכוונים להחזיר אותו לגן העדן והכתובת היא ארץ ישראל. אין מדובר בחזון עתידי בלבד, אלא ניצוצות מן העתיד לבוא מופיעים וקיימים בהווה, והמקרא מציג דרכים שאפשר לחזור באמצעותן אל גן העדן.

'עץ חיים היא למחזיקים בה ותמכיה מאשר' אמר שלמה, וחכמים ראו כאן כינוי לתורה, הסוללת לאדם דרך רחבה בחזרה אל עץ החיים. אין מדובר במושג מופשט, התורה נמצאת בארון הברית, במקדש, ומי שישמור את התורה, יזכה להגיע לשם. כך היה בתקופת שלמה; העם הגיע אל שלמותו החומרית והרוחנית, המקדש נבנה והשכינה שכנה בישראל. שלמה מזכיר את מושגיה הפנימיים של פרשת גן העדן, וארבע הפעמים שהמושג 'עץ החיים' מופיע בתנ"ך, מלבד בפרשת בראשית, כולן דווקא במשלי שלמה.

להיטותו של שלמה לטעת עצים, 'עשיתי לי גנות ופרדסים ונטעתי בהם עץ כל-פרי' (קהלת ב, ה), מבטאת את שאיפתו לחזור לתור הזהב ולימי התפארת של גן העדן. אלא ששלמה גילה לאכזבתו שאין מתגברים על מגבלות האדם וחטאיו באמצעים חיצוניים ונטיעת עצים, אלא בתיקון מוסרי פנימי ואמתי. כל עוד חולשות האדם נותרו בעינן, הרי הן חוסמות בפניו את הדרך חזרה: 'סוף דבר הכל נשמע את האלהים ירא ואת מצותיו שמור כי זה כל האדם' (קהלת יב, ג), ומסקנה זו, הנוגעת לכל אדם, כוללת גם את לקחו של אדם הראשון.

ישעיהו תיאר את גאולת ישראל וארצו כשיבה אל גן העדן: 'כי נחם ה' ציון נחם כל חרבתי וישם מדברה כעדן וערבתה כגן ה' ששון ושמחה ימצא בה תודה וקול זמרה'

(ישעיהו נא, ג). גם יחזקאל דימה את הגאולה העתידה לגן עדן: 'ואמרו הארץ הלזו הנשמה היתה כגן-עדן והערים החרבות והנשמות והנהרסות בצורות ישבו' (יחזקאל לו, לה).

והוא חזר לכך בתיאור הנהר המופלא שיצא בעתיד, לא מעדן, אלא מן המקדש: 'ועל הנחל יעלה על שפתו מזה ומזה כל עץ מאכל לא יבול עלהו ולא יתם פריו לחדשיו יבכר כי מימיו מן המקדש המה יוצאים והיו פריו למאכל ועלהו לתרופה' (יחזקאל מז, יב).

רבי יוסף חיים מבגדד, שו"ת תורה לשמה (סימן תיח):

שאלה: אנכי העבד זכני השי"ת וקבעתי דירתי בארץ הקדושה תוב"ב צפת תוב"ב. והנה רחוק מן העיר באיזה שעות יש מקום אחד אשר גם הוא מארץ ישראל שיש בו פרדסים ונמצאים שם פירות חשובים טובים ומתוקים ומשובחים במאוד מאוד, אשר גם בשאר ארצות המגדלות פירות טובים יש לפירות אלו שבח ויתרון, והנני שואל ממעכ"ת אם ארצה לילך בזמן גידול הפירות למקום ההוא ואשב שם איזה ימים כדי לאכול מפירות הטובים שבו, אם יש בזה איזה פקפוק ממידת חסידות ללכת ממקום למקום מהלך איזה שעות בשביל אכילה והנאה של מותרות הגוף כי כל אכילה זו היא בכלל מותרות נחשב, או דלמא שרי גם לפי מידת חסידים משום חיבוב ארץ ישראל כי פירות הם של ארץ ישראל ויש מצווה בהליכה לשם לאכול מפירות החשובים של ארץ ישראל.

תשובה: גם לפי מידת חסידים לית בהא פקפוק וחשש, דכן מצינו בגמרא דערובין (ל ע"א) אמר רבב"ח כי הוה אזלינא בתריה דרבי יוחנן למיכל פירי דגנוסר כי הוינן בי מאה הוה מנקטינן לכל חד וחד מאה מאה ולכל מאה מנייהו לא הוה מחזיק להו צנא בת תלתא סאוי והוה אכיל להו לכולהון וכו'. הרי מפורש שהיו הולכין רבי יוחנן וסיעת מרחמוהי מאה רבנן ממקום למקום כדי לאכול פירות מתוקים וטובים וכל הליכתם בשביל זה שכן מוכח מן הלשון ובודאי הם היו מכוונים בזה בשביל חיבוב ארץ ישראל לאכול מפירות המתוקים וחשובים שלה וכוונתם לשם שמים. והנה ודאי כולם היו חסידים וקדושים. נמצא, דבר זה הוא משנת חסידים ולית ביה פקפוק. ולכן מאחר שגם אתה השואל כוונתך לשם שמים בשביל חיבוב ארץ ישראל ולהודות לה' על הארץ ופירותיה הטובים, לך אכול בשמחה והכל הולך אחר כוונת הלב.

התעלות הפירות בידי האדם

הרב נתנאל אורבך

כתב ה'מגן אברהם' (או"ח תקלא, טז): 'נוהגים להרבות במיני פירות בט"ו בשבט'. יש לבאר את הסיבה שמרבים באכילת פירות בתקופה זו. מצאנו גם שבפסח מברכים ברכת טל ובשמיני עצרת מברכים ברכת הגשם. ונראה לאור דברי הבבלי בסנהדרין (קי ע"א) שהשמש והירח אינם יוצאים להאיר לעולם עד אשר לא מפצירים בהם שיאירו. ונשאלת השאלה: מדוע אין השמש והירח מאירים בלא ההפצרה?

התשובה מצויה בדברי רבי פנחס הלוי הורוביץ (ספר המקנה, קידושין פב ע"א). הוא מבאר את דברי רבי שמעון בן אלעזר: 'ראית מימך חיה ועוף שיש להם אומנות והן מתפרנסין שלא בצער, והלא לא נבראו אלא לשמשני, ואני נבראתי לשמש את קוני, אינו דין שאתפרנס שלא בצער. אלא שהורעתי מעשי, וקפחתי את פרנסתי, ואלו דבריו:

כי ידוע שבחינות הבריאה הן ד' זה למעלה מזה והם דומם צומח חי ומדבר, וכל א' מצפה לעלות למעלה והארץ מתאווה להוציא פריה, שע"ז היא מתעלה מבחינת דומם לבחינת צומח, וכן הצומח מתאווה לבחינת חי, ולכן הבהמות וחיות מתפרנסים שלא בצער מן הצומח כי הצומח מתאווה להן שע"ז נכנס החיות שבצומח לבחינת החי האוכל אותו ומתגדל ממנו וכ"ש שראוי שכל בחינות החיות והעופות יצפו שיאכלם האדם כדי להעלות מבחינת חי לבחינת מדבר, שכיון שהאדם אוכל אותם נכללו בו ובהעלות האדם בנשמתו שהיא חלק אלוך ממעל ודביקותו בשרשה.

אמנם, הטעם שאין הדבר כן, שהחי בורח מן האדם ואינו מתאווה לו שיאכלנו, כי בהיות האדם אוכל בכוונה הראויה אז הוא תיקון גדול להמאכל עצמו שמתעלה לשורש נשמתו העליונה, כמו"ש ונתן לי לחם לאכול, שהלחם שיתאווה שיאכל אותו, וכן הבגד ללובשו כי ע"ז הוא מתעלה והוא תכלית בריאתו ונאמר עליו זה השולחן אשר לפני ה', אבל אם אינו מכוון באכילתו אלא לתאוות הגשמיות... ובבחינה זו אינו מעלה את האוכל אלא ממיתו... וכיון שאין החי בטוח שיתעלה ע"י האוכלו וקרוב הדבר שימיתו, ע"כ הוא בורח ממנו, משא"כ בדומם וצומח שהם בטוחים שיתעלה הדומם בצומח וצומח בחי ולא יקלקל אותו.

הסיבה שאין השמש והירח רוצים להאיר היא שהם חוששים שמא ישתמשו בהם אנשים לא הוגנים, כפי שכתב רש"י בסנהדרין שיש אנשים העובדים לשמש ולירח, ובכך לא יוכלו להתעלות במעלתם, ומחמת כן יש לבקש מהם שיאירו. כמו כן, אנו מתפללים תפילת גשם וטל כדי שירדו לעולם ולא יחששו שישתמשו בהם שלא כהוגן.

וזה ביאור טעם המנהג לברך על מיני פירות בראש השנה לאילנות; בתקופה זו אנו מבקשים שהאילנות יגדלו את הפירות ולא יחששו שמא ישתמשו בהם בני אדם שאינם הגונים.

ואכן, 'תנא דבי אליהו' (פרק ג) כתב שאין הפירות באים לידי הרקבה אלא מחמת מעשיהם של בני אדם. הרי שמעשי בני האדם משפיעים על טיב הפירות ואיכותם, וכאשר אנו מברכים בכוונה ראויה על מיני פירות ומודים לקב"ה על היבול, אנו מיטיבים את דרכינו, וכתוצאה ניתן כוח באילנות ובפירות.

דברים אלו יכולים לבאר את דברי הרמב"ם (הל' מעשר שני פי"א הט"ז) בנוסח וידוי מעשרות: 'השקיפה ממעון קדשך מן השמים, עד כאשר נשבעת לאבותינו ארץ זבת חלב ודבש, זו בקשה שיתן טעם בפירות'.

מבואר מדבריו שהמילים 'ארץ זבת חלב ודבש' אינן שבח האמור על הארץ שה' נתן לנו, אלא בקשה שהאדם מבקש מאת הקב"ה - שיהיה טעם בפירות, ומכאן לומדים שיש על האדם לבקש ולהתפלל על איכות פירות הארץ, המסייעת לו עצמו להתקדש. וכן נראית הכוונה בדבריו של רבי יעקב עמדין בסידורו (חודש שבט, אות טו): 'בארץ ישראל נוהגים להביא כמה מיני פירות האילן לברך עליהן ביום זה שהוא ראש השנה שלהן, שיתברכו גידולי האילנות'. גידול הפירות ואיכותם נובעים מחמת הברכה בכוונה הראויה לה, כדברי 'המקנה' הנ"ל, שהרי יסודה של ברכה הוא הורדת השפע למציאות העולם הזה.

הראי"ה קוק, עולת ראי"ה (ח"א עמ' שעד):

רב חסדא ורב המנונא הוו יתבי בסעודתא, אייתו לקמייהו תמרי ורמוני.
שקל רב המנונא בריך אתמרי ברישא. אמר ליה רב חסדא, לא סבירא ליה
מר להא... כל המוקדם בפסוק זה קודם לברכה. אמר ליה: זה שני לארץ, וזה
חמישי לארץ - כשם שהברכות עצמן מאירות את הלבבות לדעות ישרות...
כן גם פרטיהן להלכותיהן בנויים עפ"י דרכים מפולשים למידות טובות
ויקרות ועיקרי תורה באמונות ודעות... על כן סדרי קדימתן של הברכות
מחוזרים ותלויים הם במידת סמיכתם של המינים שמברכים עליהם אל
הזכרת הארץ שבאלה פסוקי התורה, להורות כי כל הקרוב לארץ ישראל, מי
שיש לו יותר קישור אהבה לארץ, ויותר השתדלות בעניין ישוב ארה"ק, הוא
מוקדם לברכה והוא קרוב יותר אל השלימות שזוכים בה.

לאכול מפריה

הרב גבריאל קדוש

מנהג אכילת פירות בט"ו בשבט הוא מנהג עתיק יומין הבא לציין את ראש השנה לאילנות ואת קיום המצוות התלויות בארץ, וראוי לקיימו בפירותיה של ארץ ישראל דווקא.

חז"ל מתארים את מעלת ארץ ישראל באמצעות גודלם של פירותיה ואיכותם; ככל שהפירות משובחים יותר, כך סימן בידינו שארץ ישראל מתרצה לבניה. הארץ נותנת פירותיה בעין יפה לבניה המתקבצים ובאים מארבע כנפות תבל כדי לחונן את עפרה ולעסוק בגאולתה.

הרב דוד בן שמעון זצ"ל - ה'צוף דב"ש', בספרו 'שער החצר', עוסק בשבחה של ארץ ישראל.

הוא כתב שריבוי הפירות בארץ ישראל מראה על שבחה ומעלתה והביא (פרק רל"ה) בשם מדרש 'ילקוט' שמעלת ארץ ישראל היא שיש בה מכל הפירות שבעולם:

משחקת בתבל ארצו - רשב"י אמר, תבל זו ארצו, ולמה נקרא שמה תבל? שהיא מתובלת מכל ארצות, שכל הארצות מה שיש בזו אין בזו, אבל א"י אינה חסרה כלום, שנאמר: לא תחסר כל בה. אך הוסיף לכתוב שמעלה זו מותנית ברמתם הרוחנית של יושבי הארץ: בשעה שישראל עושים את התורה אין פירותיה כלים.

מפתיע לראות שיש תלות בין פירות הארץ למצב הארץ עצמה וישיבת ישראל בה. אם הארץ בתפארתה וישראל יושבים עליה, פירותיה איכותיים, ואם חלילה היא בחורבנה וישראל גולים ממנה, פירותיה חסרים.

ה'צוף דב"ש' הוכיח את דבריו מפשר הברכה שאנו מברכים 'ונאכל מפריה ונשבע מטובה':

וקשה, וכי לאכול מפריה אנחנו צריכים, כמה פעמים לבקש מהשי"ת? והכוונה על פי מה שכתבו המקובלים, שבזמן שהייתה א"י בקדושתה ומזבח בנוי על תילו, קדושת פירות א"י וטעמם היה גדול.

והוסיף ה'צוף דב"ש' לבאר שעל ידי אכילת הפירות של ארץ ישראל אנו מזדככים ומטהרים.

אם כן, למדנו שראוי לאכול בט"ו בשבט מפירותיה של ארץ ישראל דווקא, שכן על ידי אכילת הפירות אנו מרבים קדושה וטהרה בעם ישראל ובארץ ישראל. ברוך ה' שזכינו והתברכנו בשפע מפירותיה של ארץ ישראל, ואנו יכולים 'לאכול מפריה ולשבוע מטובה'.

קדושת פירות ארץ ישראל

הרב חיים דרוקמן

כותב הראי"ה קוק (אורות הקודש ח"ג, דרך הקודש, פרישות לב, עמ' רצה):
 המאכל של ארץ ישראל מקדש בפנימיותו ואינו מגשם כי אם בחיצוניותו, אבל
 ממאכלי חוץ לארץ צריכים להיזהר. ולפי רוב הציפיה לארץ ישראל מתעלה
 המאכל שבחוץ לארץ גם כן.

יש הבדל בין המאכל של ארץ ישראל לבין המאכל של חוץ לארץ. המאכל של ארץ
 ישראל, בעיני בשר הוא גשמי; הוא מגושם בחיצוניותו, אבל הוא מקודש בפנימיותו.
 אבל ממאכלי חוץ לארץ צריכים להיזהר; מאכלי חו"ל הם אמנם גשמיים, אך תקנה יש
 להם, ולפי רוב הציפיה לארץ ישראל מתעלה המאכל שבחוץ לארץ גם כן.
 יש מדרגות בקדושה. ככל שיהודים, יש בהם יותר ציפיה לארץ ישראל, כך גם המאכל
 שהם אוכלים בחוץ לארץ מתעלה על ידי כך.

ומסביר הרב כיצד למעשה מתרבה הציפייה לארץ ישראל:
 וזהו סוד הזכרת ירושלים בעל נהרות בבל או בשיר המעלות שובה בכל סעודה.
 צפית ארץ ישראל הבאה תכף למזון מעדנת את המאכל שבחוץ לארץ, ועושה
 אותו קרוב לעילוי של ארץ ישראל.

טעם המנהג לומר פרקי תהילים אלה לפני ברכת המזון בכל סעודה הוא כדי להגביר
 את הציפיה לארץ ישראל, ועל ידי כך לרומם את המאכל של חוץ לארץ מגשמיותו
 ולקרבו למדרגת המאכל של ארץ ישראל. ומוסיף הרב להסביר מדוע גם בארץ ישראל
 מועילה אמירת מזמורים אלו:

גם בארץ ישראל, מפני התמעטות הקדושה שעל ידי החורבן יש הגשמה לפי
 הערך במאכל, שעולה ומתרחן על ידי צפית הישועה המובלטת במזמורים
 האמורים.

כלומר, אף על פי שבעקבות החורבן נתמעטה הקדושה בארץ ישראל בכלל, ובהתאמה
 גם נתגבר הצד הגשמי שבמאכל, על ידי ציפית הישועה המובלטת במזמורים האמורים
 מתגבר בחזרה הצד הרוחני שבמאכל, והוא עולה ו'מתרחן' (=הופך לרוחני).
 בהקשר זה יש להזכיר את המשנה ב'סוטה' (פ"ט, מ"ב): 'רבי שמעון בן גמליאל אומר,
 העיד רבי יהושע - מיום שחרב בית המקדש... ניטל טעם הפירות'. אחרי החורבן הפירות
 אינם אותם פירות, מפני שהתמעטות הקדושה גרמה להתגברות הצד החיצוני-הגשמי
 של הפירות על הצד הפנימי-הרוחני, עד כדי כך שנפגם טעמם האמתי. על ידי הציפיה
 לישועה המאכל מתעלה ו'מתרחן', וכך אפשר לטעום בפירות טעם הקרוב לטעמם
 המקורי.

להבנת דברי הרב, שגם בחוץ לארץ אפשר להתקרב למדרגת ארץ ישראל על ידי
 הציפיה לארץ ישראל, נביא שתי דוגמאות.
 בגמרא בברכות (ח ע"א) מובאים דברי רבי יוחנן:

אמרו ליה לר' יוחנן, איכא סבי בבבל. תמה ואמר: למען ירבו ימיכם וימי בניכם על האדמה כתיב, אבל בחוצה לארץ לא! כיון דאמרי ליה: מקדמי ומחשכי לבי כנישתא, אמר: היינו דאהני להו.

בית הכנסת בחוץ לארץ הוא מעין ארץ ישראל, יש בו איזו מדרגה מסוימת של ארץ ישראל. התפילה כולה היא כיסופים לארץ ישראל, ומי שמשכימים ומעריבים לבית הכנסת מתוך ציפיה גדולה לארץ ישראל, זוכים לטעום מקדושת ארץ ישראל גם בחוץ לארץ.

דוגמה שנייה נביא מהראי"ה קוק עצמו: כאשר היה בלונדון, חיבר הרב ספר קטנטן בכמות ששמו 'ריש מילין'; ספר עמוק מאוד, כולו סוד. ומספר הרב ד"ר יצחק אפשטיין ז"ל, שראה את הרב מעיין בספר הזה הרבה אחרי שיצא לאור, וכששאל לפרש הדבר, ענה לו הרב שכאשר כתב את הספר היה מועבר רוחנית לארץ ישראל, ובכוח קדושת ארץ ישראל כתב אותו, ועתה הוא מעיין בו כדי להידבק בקדושת ארץ ישראל. לאחר פטירתו של הרב יעקב משה חרל"פ, פורסמה אגרת שהוא כתב לראי"ה קוק לאחר שקיבל לידיו את הספר 'ריש מילין'.
וכך כתב הרי"מ חרל"פ (הד הרים עמ' עה):

וביום שביעי של פסח קיבלתי ממר אביו, הרב שליט"א (אביו של הרב שהיה בירושלים), את הספר הנשגב והקדוש ראש מילין. ואם כי עוד לא זכיתי לעבור עליו בעיון, כי עמוק הוא, לא אוכל להתאפק מלהעלות פה את אשר רחש לבבי בעת שהסתכלתי בו. מה נורא המקום הזה, אין זה

רבי אברהם אזולאי, חסד לאברהם (מעין ג, נהר כא):

ויש להקשות, למה בארץ ישראל יגרע ממנו המן הרוחני. וי"ל כי הטעם לזה הוא, כי במדבר כל הדברים שבו מן החיצוניים והטמאים הגדלים בארץ העמים שהם ממשלת השרים. ולכן אין פירותיהם כדאי לקבל את הרוחניות של הקדושה, כי אין גוף טמא נעשה כלי לקבל רוחניות הקדושה, ואם הייתה הקדושה היא בפירותיהם ובמזונותיהם היה הכל ניתן ע"י השרים חלילה, וזה אינו עניין כלל. על כן נתן להם השי"ת מן מן השמים אשר אין בו חלק אל השרים כלל. אמנם, פירות ארץ ישראל הם ע"י הקדושה ואותן הרוחניים שהיה ראוי אל המן נתלבש בפירות הקדושים ההם, ועל כן לא היה מן בארץ ישראל כי אם במדבר.

כי אם בית א-להים וזה שער השמים, לא נוכל לאמר אחרת, בלתי אשר ממרום המקדש, בית קדשי הקדשים עד מקום מגורו של הדרת גאונו שליט"א בלונדון, מופנה מקום מאויר הטמא של אויר חוץ לארץ, וצינור קדוש של אוירא דכיא וקדישא שופע עליו תדירא.

הרי זה פלא! מה שהרב עצמו ענה לרב ד"ר אפשטיין, הרגיש הרב חרל"פ כאשר דפדף בספר. מה שחשוב לעניינו הוא ההבנה כי כאשר הרב כותב שאפשר גם בחו"ל לטעום מקדושת ארץ ישראל, זוהי מציאות חיה! כמובן, כל אחד ואחד לפי מדרגתו.

כפי שראינו, קדושת ארץ ישראל היא מציאות חיה, אף על פי שבעיני בשר אין רואים זאת. בעיני בשר אין רואים שום הבדל חיצוני בין יהודי לגוי ובין ארץ ישראל לחוץ לארץ, ואף על פי כן, ההבדל הוא מהותי; ארץ ישראל, יש בה קדושה, וקדושה זו קיימת גם בפירות ארץ ישראל.

בתורה נזכר לא אחת הביטוי 'ארץ זבת חלב ודבש' בנוגע לארץ ישראל, וממבט ראשון נדמה כי ביטוי זה מבטא שפע כלכלי בלבד. אם כן, מדוע בחרה התורה להשתמש דווקא בביטוי זה לתאר בו את ארץ ישראל?
אומר ה'חתם סופר' בחידושו לחולין (דף קמב ע"א):

והנה שבח ארץ ישראל זבת חלב ודבש, עם שהוא כפשוטו בלי ספק, מכל מקום זה התואר מורה עוד קדושת הארץ ופירותיה, כי הם מולידים קדושה בנפש האוכל אותם, ומוסיפים אהבה ודבקות בד'. כי התורה הברורה בלי סיג ופסולת נקראת 'דבש וחלב תחת לשונך'... כן פירות ארץ ישראל! ולרמז לדבר זבת חלב ודבש סופי תיבות - אותיות שבת, כי בכל מאכליה קדושה כמו סעודת שבת.

פירות ארץ ישראל מולידים קדושה בנפש! פירות ארץ ישראל מוסיפים אהבה ודבקות בד'!

כאן מברר ה'חתם סופר' כי לא מדובר בדבר תאורטי, אלא בתכונה ממשית המשפיעה על הנפש! עוד לפני שזכיתי לראות את דברי ה'חתם סופר' הללו, שמעתי לא אחת ממורי ורבי הרב צבי יהודה הכהן קוק שהביטוי 'ארץ זבת חלב ודבש' מבטא את ייחודה של ארץ ישראל, לא רק מהבחינה הכלכלית, אלא גם מהבחינה הרוחנית, הערכית. כיצד?

חלב ודבש ממבט ראשון נראים אסורים, ואף על פי כן, התורה התירתם. בנוגע לחלב, יש דיון בגמרא בבכורות (ו ע"ב) האם נאסר משום שדם נעכר ונעשה חלב או משום 'אבר מן החי', אך מכל מקום, התורה התירתו. גם את דבש הדבורים התירה התורה, למרות הכלל שהיוצא מן הטהור - טהור, והיוצא מן הטמא - טמא (ואף על פי שהתורה מדברת על דבש תמרים, דבש סתם משמע גם דבש דבורים). כלומר, מציאות ארצית שממבט ראשון נראית שלילית ומסוכנת ונראה שיש בה סכנה של דרדור, של שקיעה בחיי חומר, באה התורה ואומרת בנוגע אליה: לא, ארץ ישראל היא ארץ זבת חלב ודבש. ארץ ישראל, יש בה קדושה, ארץ ישראל היא ארץ הקודש,

ארץ ישראל מרוממת את האדם לפסגות של קדושה עד כדי מדרגת הנבואה. ארץ הקודש - קדושה שקיימת במציאות הארצית. כלומר, מה שלמראה עיניים הוא שלילי, מסוכן ומדרדר, הוא הבסיס לחיי קודש. זוהי משמעות הביטוי 'ארץ זבת חלב ודבש' בנוגע לארץ ישראל - יש בה חיוב, יש בה קדושה, היא מרוממת. עומד על כך הראי"ה קוק בסידורו (עולת ראי"ה ח"א עמ' מ) בביאורו לפסוק 'והיה כי יביאך ד' אל ארץ הכנעני':

ארץ ישראל יש לה הסגולות החיות העליונות של יסוד הקדושה היותר עליונה המתגלה בעולם, שיש בכוחה להפוך את התוכן היותר רע והיותר מקולקל לטובה ולברכה. לפיכך שם הארץ הוא כנען, האיש המקולקל והמקולל, אוצר הכיעור והזוהמה והשפלות האנושית... והיחס של הכנעניות של הארץ כולה, מסר ונתנה לך, בכוחך למזגו, להופכו ולהעלותו אל מרום הקודש.

ארץ הכנעני הופכת להיות ארץ הקודש. לא במקרה אומרת כאן התורה 'ארץ הכנעני', כי הקב"ה מביא אותנו אל ארץ הכנעני, ובהיותנו בה הופכת ארץ הכנעני להיות ארץ הקודש. זו המציאות האמתית של ארץ ישראל.

פרי הארץ

הרב יעקב אריאל

הפירות ומגדליהם

במצוות הביכורים ביטאה התורה את השקפתה על פרי הארץ ומגדליו. חקלאי אינו איש גס ומגושם, כפי שהיה נהוג באומות העולם, הוא איש הרוח וייעודו הוא לגדל את פירותיה הקדושים של ארץ ישראל.

כל פרי הגדל בארץ הוא פרי עלילה היסטורית ארוכה. ייעודה של העלילה הגדולה הזאת אינו רק יכולתנו לאכול פירות כאוות נפשנו, אלא:

'ויביאנו אל המקום הזה', לשם עלייתו של החקלאי עם פירותיו אל המקום המקודש. ו'הגדת' הוא הפרי של כל המהלך ההיסטורי הארוך.

לשם כך נדד אבינו לחרון, לשם כך ירדנו מצרימה, לשם כך הוציאנו ה' משם, לשם כך הביאנו ארצה, הכל היה מיועד לרגע מרומם זה שהחקלאי העולה ירושלימה והטנא על כתפיו, מעלה את הביכורים ומתעלה בהם. הפרי שנאכל אחר כך נושא בתוכו משמעות אחרת, רוחנית יותר ומקודשת יותר. החקלאי שעלה והתעלה באמצעות הפירות האלה, חוזר למשקו אדם אחר, את המשק הוא יבנה מעתה לא רק למטרות רווחיות וכלכליות,

שאף להן יש חשיבות בתור אמצעי חיוני לקידומו הרוחני של החקלאי, אלא בעיקר למטרות הרוחניות שלשמן הגענו אל המקום הזה. חקלאי כזה אינו כפרי מגושם, הוא איש רוח אידאליסט הרואה בגידול פירותיה של ארצנו ערך ולא רק צורך; 'ארץ חמדה טובה ורחבה שרצית והנחלת לאבותינו לאכול מפריה ולשבוע מטובה'.

וכן בהגדה של פסח אין אנו מסתפקים בתיאור הצלתנו מעבודת הפרך במצרים בלבד, אלא מתחילים בגנות ומסיימים בשבח. הגנות מתחילה ב'עובדי עבודה זרה היו אבותינו' והשבח מסתיים ב'הללויה הללו עבדי ה'". דרך ארוכה עברנו מאז שהיינו פגנים פרימיטיביים עד שהיינו לעם אציל וטהור רוח. כל מה שעבר עלינו לא נועד אלא לזככנו ולטהרנו ולהביאנו אל הזמן הזה ואל המקום הזה ואל הייעוד הזה.

האמצעי והמטרה

על הפסוק 'בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים' מפרש ה'אבן עזרא' שכל יציאת מצרים לא נועדה אלא 'בעבור זה - בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך', כדי שבכל שנה יתכנס בית ישראל ל'סדר' ויאמר את ההגדה על פסח מצה ומרור. לשם מעמד נשגב זה תוכננה יציאת מצרים.

ההגדה בליל הסדר אינה רק זכר ליציאת מצרים, אלא להפך, יציאת מצרים היא האמצעי להגיע אל הלילה הזה.

והוא הדין בביכורים; הבאת הביכורים אינה רק האמצעי להזכיר את כל הטוב שגמל לנו ה' עד כה, היא גם המטרה. לשם כך גלגל ה' את כל גלגלי ההיסטוריה כדי שעם ישראל היושב תחת גפנו ותחת תאנתו יביא את ביכורי פירותיו ויניף אותם לפני ה' כדי שהאוכל את פירותיה של ארץ ישראל יחוש את ברכת ה' החופפת עליהם ויעריך אותם כערכם, יתן לכוהן את חלקו וישתף את הלוי והגר בשמחתו, כי פירות ארצנו אינם פירות חולין שאפשר לעשות בהם ככל העולה על הרוח, פירות קדושים הם ויש מחויבות כלפיהם; הם חייבים להגיע לייעודם הרצוי, לאוכל אותם, כדי שיוכל למלא את שליחותו וכן ללוי ולגר, ליתום ולאלמנה, הכול לפי הסדר.

מימרה חסידית חריפה אומרת: יש המברכים על מנת לאכול ויש האוכלים על מנת לברך.

פירות ארץ ישראל שייכים לסוג השני, הברכה היא מטרתם, הניצול הנכון שלהם לתיקון האדם והחברה הוא ייעודם. זהו תוכנו של וידוי המעשר; הוא נקרא 'וידוי' משום

רבי אליהו הכהן, שבט מוסר (פרק טז):

בני, הוי זהיר לברך על הפירות בט"ו בשבט, שמנהג ותיקין הוא.

שהאדם מכיר בו בבעל חובו, כנתבע המודה לתובעו, וממילא הוא גם מודה לבעלים האמתיים על שזיכה אותו במצוות שהטיל על פירותיו. הודאה ותודה הן המטרה שלשמה גידל פירות אלו, שלשמה ה' סייע בידו להוציאם לאוויר העולם. הווידוי, שפירושו זכות העמידה לפני ה' והכרת התודה אליו, הוא שיאה של החקלאות בארץ והוא-הוא מטרתה.

החקלאי הישראלי

תפיסת עולם זו הופכת את החיים הארציים לנושאי ערך רוחני. המטרה בה היא העמידה לפני ה', והאמצעי לכך הוא אמצעי הייצור שה' מספק לאדם. תפיסה זו משחררת את האדם מכוח משיכתה של האדמה. לא האדמה הארצית היא המושכת ומקיימת את האדם, אלא השמים הפרושים מעליו הם המקיימים אותו ומושכים אותו אליהם. חקלאי ישראלי חייב אפוא להיות בעל אופקים רחבים, שאיפות נישאות, תפיסת עולם עמוקה וערכית, איש תרבות ובעל שיעור קומה רוחני. כשבעלי האומנות בירושלים היו רואים את מביאי הביכורים, היו קמים בפניהם כמו בפני תלמידי חכמים. מעלי הביכורים ראויים היו לכבוד זה, כי הם היו אנשי מעלה; חיי הכפר לא טימאו אותם בטומאתם של אנשי כרכים הנכשלים לעתים בגזל ועריות, חיי הטבע טיהרו אותם מטומאתה של החברה העירונית. השור ההולך לפניהם, שבאמצעותו הם חורשים את אדמתם ומרוויחים את כספם וזהבם, קרונתיו אמנם מצופות זהב, אולם עליהן יש עטרה של זית, של שמן האורה והחכמה, שהן-הן העטרה והן-הן המטרה. כל מי שרואה טיפוסים מיוחדים אלו, אינו יכול להישאר אדיש, גופו מזדקף מאליו כדי לעמוד בפניהם, כדי לזכות ולראותם במו עיניו. (על פי הראייה קוק, עין אי"ה למסכת ביכורים).
'ועמך כולם צדיקים לעולם ירשו ארץ, נצר מטעי, מעשה ידי להתפאר'.

רבי יואל סירקיש, ב"ח (או"ח סי' רח):
קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם
בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ... שאנו מכניסין
בברכה זו ונאכל מפריה ונשבע מטובה, כי באכילת פירותיה אנו ניזונים
מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבע מטובתה.

קדושת הארץ בפירותיה

הרב נתנאל אורבך

בילקוט שמעוני (יהושע, רמז ז) מובא שאמר להם יהושע לישראל טרם כניסתם לארץ: עשו תשובה כדי שתיכנסו לארץ ואכלו מתבואתה. יש להבין מהו החטא שישראל צריכים לעשות עליו תשובה ומה הקשר בין תשובה לאכילת תבואת הארץ.

הביאור הוא שידוע שהקב"ה מנהיג את העולם בשני מיני הנהגות; הנהגה נסית - מעל הטבע והנהגה טבעית. וכתב הרמב"ן (ויקרא כו, יא) שהקב"ה נוהג עם כל אדם כפי מעלתו, אם האדם מאמין שהקב"ה יכול לסייע לו רק בדרך הטבע, הרי שכך הקב"ה מתנהג עמו - בדרך הטבע. לעומת זאת, אדם שמאמין שהקב"ה יכול לסייע לו בדרך נסית מעל הטבע, כך הקב"ה מתנהג עמו. בדרך זו כתב 'קדושת לוי' (בשלח ד"ה או יבואר) בשם הבעל שם טוב בביאורו על הפסוק (תהלים קכא, ה): 'ה' צלך' שהקב"ה הוא כביכול הצל של מעשיו של האדם - הוא מתנהג עם בריותיו כדרך התנהגותם עמו. והנה, בדברי ה'תוספות' (קידושין לז ע"א ד"ה הואיל) מבואר שאם היו זוכים ישראל, היו נכנסים לארץ מיד ומתחייבים מיד בהקרבת קרבן הפסח. ודבריו תמוהים, הרי החיוב בקרבן פסח הוא לאחר ירושה ושיבה, היינו לאחר י"ד שנה של כיבוש וחלוקת הארץ. והנה בעניין שליחת משה את המרגלים לתור את הארץ, כתב רש"י (במדבר יג, ב): 'שלח לך - לדעתך, אני איני מצווה לך, אם תרצה שלח. לפי שבאו ישראל ואמרו נשלח אנשים לפנינו... ומשה נמלך בשכינה. אמר, אני אמרתי להם שהיא טובה... חיהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא יירושה'.

דברים אלו צריכים ביאור; אם אכן היה חטא בהצעה לשלוח את המרגלים, מדוע לא מנע הקב"ה את שליחתם מישראל? ואם לא היה חטא בשליחה, מדוע נכשלו בגללה?

אלא הביאור הוא כפי שהוסבר לעיל: הנהגת הקב"ה תלויה בהתנהגות האדם ובדרכיו. אם כן, אילו היו ישראל במדבר במדרגת אמונה כזו שיכול הקב"ה להביאם אל הארץ בדרך על-טבעית, הרי שכך היה הקב"ה מתנהג עמם ומביאם לארץ באופן נסי, ולא היו זקוקים לתחבולות בדרך הטבע כשליחת מרגלים.

ברם, מפני שהתנהגותם של ישראל ודרגתם היו בדרך הטבע, מה שהתבטא ברצונם לשלוח מרגלים, הרי שהקב"ה התנהג עמם כך גם כן ואמר למשה: 'שלח לך לדעתך, אני איני מצווה לך, אם תרצה שלח'.

עולה מכך שהצורך בהמתנה של י"ד שנה של כיבוש וחלוקת הארץ נובע הוא מחמת חטא המרגלים, כיוון שהתנהגו בו ישראל בדרך הטבע עם הקב"ה, ואילו היו מתנהגים בדרך נסית, הרי שהיו נכנסים לארץ מיד, כדברי ה'תוספות', וממילא היו מחויבים בקרבן פסח מיד.

והנה, כתב הב"ח ('או"ח סי' רח) בביאור מה שאומרים בנוסח הברכה האחרונה: 'לאכול

מפריה ולשבוע מטובה':

קדושת הארץ הנשפעת בה מקדושת הארץ העליונה היא נשפעת גם בפירותיה שיונקים מקדושת השכינה השוכנת בקרב הארץ, כי על כן הזהיר ואמר בסוף פרשת מסעי ולא תטמא את הארץ אשר אתם יושבים בה אשר אני שוכן בתוכה כי אני ה' שוכן בתוך בני ישראל, ואמר אם תטמאו את הארץ נמשכת הטומאה גם בפירותיה היונקים ממנה, וכבר נסתלקה השכינה מקרב הארץ אשר אני שוכן בתוכה ממש בגוף הארץ נסתלקה מפני הטומאה שטימאתם אותה ונמשך מזה כי גם כן אנכי מסלק שכינתי מתוך בני ישראל, כי עד עתה היכל ה' המה היו בני ישראל לפי שהשכינה הייתה שורה בקרבם ממש ועתה באכלם פירות היונקים מטומאת הארץ נסתלקה השכינה, כי כשהטומאה נכנסת עם אכילת פירות בתוך בני ישראל יוצאת כנגדה הקדושה מקרב ישראל. ועל כן ניחא שאנו מכניסין בברכה זו ונאכל מפריה ונשבוע מטובה כי באכילת פירותיה אנו ניזונים מקדושת השכינה ומטהרתה ונשבוע מטובתה.

כלומר, בפירות ארץ ישראל יש שני כוחות הפוכים; אם אוכלים אותם בקדושה ובטהרה, הרי שנכנסת הקדושה והטהרה באדם, אך אם ההיפך, הרי שנכנסת הטומאה באדם. הקדושה של האדם וטהרתו במאכליו באות לו מן התודעה שמאכלו מושג ב"די הקב"ה. תודעה זו הובלטה בברכותיו של האדם, כדברי הרמב"ם (הל' ברכות פ"א ה"ג-ה"ד):

ברכות רבות תקנו חכמים דרך שבח והודיה ודרך בקשה, כדי לזכור את הבורא תמיד... נמצאו כל הברכות... דרך שבח והודיה ובקשה כדי לזכור את הבורא תמיד וליראה ממנו.

כמו כן, ה'משך חכמה' (במדבר יא, יח) כתב על אודות ההתקדשות שהאדם צריך לעשות טרם אכילתו:

התקדשו למחר ואכלתם בשר - כי האוכל נפש בהמה צריך שיהא דבוק במושכלות, ויהיה שכלו דבוק לשכל הנאצל מהשכל האלקי, כי אז שאר רוח לו ומותר לו מן הבהמה, ונפש הבהמה נתעלה בהתחלפו למעלת משכיל יודע ה'. אבל ברודפיכם אחרי תאוות... ולזה רמז, אם תרצו לאכול התקדשו.

לאור זאת נבין את אזהרת יהושע: 'עשו תשובה כדי שתכנסו לארץ ותאכלו מתבואתה'. כוונתו היא שעד עכשיו, בהיותם במדבר, אכלו ישראל מן - לחם מן השמים, שמזוכך כולו ואין בו פסולת גשמית כלל ועיקר, וגם אם לא כיוונו כראוי באכילתו, הרי שמעלתו הייתה עצמית והשפיעה קדושה על האדם האוכל גם בלי כוונה.

אולם כעת, בבואם אל ארץ ישראל, עת שהמן ייפסק ויאכלו מתבואת הארץ, זקוקים המה לעשות תשובה על חטא המרגלים, שבו התנהגו בדרך הטבע וממילא הקב"ה התנהג כך עמם, ועתה הם זקוקים להתקדש ולהיטהר טרם אכילתם, כדי להשריש בקרבם את התודעה שהקב"ה מנהיג את הכול ומשיג על כל העניינים בארץ: 'עיני ה' אלוקיך בה', כדי שתשפיע עליהם קדושת תבואת הארץ, כדברי הב"ח.

יסוד זה, שהנהגת הקב"ה עם ישראל בארץ היא כפי התנהגותם עמו, והתנהגות בקדושה מולידה קדושה בתבואת הארץ ובאדם האוכל ממנה, מובע בדברי הרמב"ן (ויקרא יג, מז) על אודות נגע הצרעת המופיע בבתים, שעליו נאמר (שם יד, לד): 'כִּי תִבְאוּ אֶל אֶרֶץ

כַּנְעַן אֲשֶׁר אָנִי נָתַן לָכֶם לְאֶחְזָה וְנָתַתִּי נֶגַע צָרַעַת בְּבֵית אֶרֶץ אֶחְזָתְכֶם.
 הרמב"ן אומר שעניין הצרעת אינו עניין טבעי ובא להורות על השגחת ה', ואלו דבריו:
 בהיות ישראל שלמים לה' יהיה רוח השם עליהם תמיד להעמיד גופם ובגדיהם
 ובתיהם במראה טוב, וכאשר יקרה באחד מהם חטא ועוון יתהווה כיעור בבשרו
 או בבגדו או בביתו, להראות כי השם סר מעליו. ולכך אמר הכתוב, ונתתי נגע
 צרעת בבית ארץ אחזתכם, כי היא מכת השם בבית ההוא. והנה איננו נוהג
 אלא בארץ שהיא נחלת ה', כמו שאמר כי תבואו אל ארץ כנען אשר אני נותן
 לכם לאחזקה... לא יבא העניין ההוא אלא בארץ הנבחרת אשר השם הנכבד
 שוכן בתוכה.

כלומר, 'כי תבואו אל ארץ כנען' - אם הכניסה לארץ היא מתוך הבנה שהיא ארץ ככל
 הארצות, 'ארץ כנען', ואינה מושגחת באופן מיוחד בידי הקב"ה, על אף שבאמת זו ארץ
 'אשר אני נותן לכם לאחזקה' והיא ארץ מושגחת בידי הקב"ה, אזי 'ונתתי נגע צרעת',
 דבר שאינו בא בדרך הטבע אלא בהנהגה על-טבעית, כדי לעורר את האדם להכרה
 בהשגחת הקב"ה.

לאור דברים אלו, נוכל להבין את הקשר לט"ו בשבט, שחל בסמיכות לפרשת 'שלח',
 שקוראים בה על אודות קריעת ים סוף. בקריעת ים סוף השיגו ישראל השגה ברורה
 בהשגחת הקב"ה על עולמו: שהוא מתנהג עמם באופן של שידוד מערכות הטבע,
 ובדרך זו הגיעו להשגה של 'זה א-לי ואנוהו'.

רמז יפה מצא רבי מאיר הורוביץ (אמרי נועם, ח"ג ד"ה טוב) לכך מן הפסוק (ירמיהו
 ח, יג): 'אין ענבים בגפן ואין תאנים בתאנה... ואתן להם יעברום'. היינו, לאחר שעברו
 ישראל את הים וראו את הנהגת הקב"ה, מכוח השגה זו ראויים הם לפירות האילן.

רבי צדוק הכהן מלובלין, פרי צדיק (ט"ו בשבט, אות א; אות ה):

והודש שבט זמן תיקון האכילה מתאוה... ואחר כך אדר שבו מחיית
 עמלק... ואחר כך ניסן זמן יציאת מצרים, והיינו שיגאלו ישראל מכל
 המצרים לישראל שנקראו מצרים... ועיקר הגאולה היה בט"ו לחודש שהיה
 סיהרא באשלמותא. וכן בסוכות, כי בסוכות הושבתי, שזכו להיות יושבים
 בצלא דמהימנותא גם כן בא המצווה בט"ו לחודש דסיהרא באשלמותא.
 וכן בחודש הזה שהעסק לתקן האכילה שיהיה בקדושה בט"ו בו ראש
 השנה לאילן, והיינו כשנזכה לתקן האכילה שיהיה בקדושה ואז יתרפאו גם
 האילנות כמו שהיה קודם קלקול אדם הראשון... ולכן אוכלים מפרי האילן
 ומברכים עליהם לתקן אכילת הפירות שיהיה בקדושה, וכן יהי רצון שנזכה
 לתקן האכילה שיהיה בקדושה ולתקן כל פגם הראשון ונזכה להיות נגאלין
 בניסן.

החרוב העץ היהודי

הרב צבי שורץ

אכילת החרוב ממנהגי ט"ו בשבט - בגמרא (ר"ה טו ע"ב) נחלקו באילן שחנטו פירותיו קודם ט"ו בשבט מתעשר לשנה שעברה, לאחר ט"ו בשבט - מתעשר לשנה הבאה: אמר רבי נחמיה, בדקלים וזיתין וחרובין אע"פ שחנטו פירותיהם קודם ט"ו בשבט, מתעשרין לשנה הבאה. אמר רבי יוחנן, נהגו העם בחרובין כרבי נחמיה. הרמב"ם (הל' מע"ש פ"א ה"ג) פוסק כרבי נחמיה ומנמק: 'הואיל ומתעשרות מדברי סופרים'. ומוסיף:

יראה לי, שאין הדברים אמורים אלא בחרובי צלמונה וביוצא בהן, שאין ראויין למאכל רוב האדם, והן הן שמתעשרות מדברי סופרים. אבל שאר החרובים, יראה לי שהן כשאר פירות האילן.

בספרי המנהגים מובא מנהג לאכול חרובים בט"ו בשבט כדי לציין את ייחודו של החרוב בקשר לט"ו בשבט בהיותו יוצא מן הכלל. יש שתלו רמז למנהג זה בדברי הגמרא הנ"ל: 'נהגו העם בחרובים', ואע"פ שהגמרא מדברת על מנהג לעשר אחר ט"ו בשבט הוציאו משפט זה מהקשרו וקבעוהו כמנהג העם לאכול חרובים.

שונה ומיוחד הוא החרוב משאר עצי הגן בגידולו; בנשיאת פירותיו, בשימושו ובהקשרים שבהם הוא מופיע במקורות.

גידולו כעמידה בתנאים קשים - עץ החרוב אינו דורש טיפול רב. במדרש (בראשית רבה יג, יט) מובא שהחרוב מכה שורשים עד התהום ואחת לשלושים יום תהום עולה ומשקה אותו. אולי, הוא נקרא חרוב על שם תכונה זו שיכול לגדול גם בארץ חריבה.

נופו - מיוחד הוא החרוב בנופו הרחב והעבות. הירושלמי (סוכה פ"ג ה"ה) מנסה לזהות את פרי עץ הדר ואומר שפריו הדר ועצו הדר זה אתרוג. ממשיך הירושלמי: 'אין תימר חרובה - עצו הדר ואין פריו הדר'. לכן, מרחיקין את האילן מן העיר עשרים וחמש אמה והחרוב והשקמה חמישים אמה (בבא בתרא פ"ב מ"ז) וביאר רש"י, שענפיהם רבים. ואבשלום ש'לא היה איש יפה בכל ישראל להלל מאוד מכף רגלו ועד קדקודו, לא היה בו מום' (שמואל ב' י"ד כ"ה), שער ראשו, לדברי הירושלמי (סוטה פ"א ה"ח), היה כחרובית גדולה.

פירותיו אריכות ימים - במסכת תענית (כג ע"א) מובא הסיפור על חוני המעגל שראה אדם הנוטע חרוב ושאלו עד כמה שנים הוא טוען פירות. אמר לו, עד שבעים שנה. כששאלוהו האם ברור לו שיחיה שבעים שנה, ענה לו אני מצאתי בעולם את החרוב שנטעו אבותי וכך גם אני נוטע לבני.

כך נאמר גם במסכת בכורות (ח ע"א): 'בהמה טהורה - תשעה חודשים וכנגדה באילן - זית. אפעה - לשבעים שנה וכנגדו באילן - חרוב'. מציאות מיוחדת זו סותרת לכאורה

את הידוע בטבע וכן את המקורות המספרים על נשיאת פירות מיידית, כדברי הגמרא (שבת לג ע"ב) על רשב"י ובנו שנבראו להם בנס עץ חרוב ומעין מים על פתח המערה ואכלו מפירותיו ושתו ממימיו. אך יתכן שהכוונה לזמן פוריות רב של החרוב שהוא נושא פירות במשך שבעים שנה והוא אף משתבח עם השנים.

מאכל עניים, הסתפקות במועט - במסורת הדורות מהווה החרוב סמל להסתפקות במועט ולמאכל עניים, וכך נאמר במסכת תענית (כד ע"ב): 'בכל יום ויום בת קול יוצאת ואומרת, כל העולם כולו ניזון בשביל חנינא בני וחנינא בני דיו בקב חרובים מערב שבת לערב שבת'. וברש"י: 'חסר לחם היה ומתגלגל היה בחרובין'. לכן, גדולי הרוח בישראל שהשקיעו את עצמם בעולמה של תורה מאכלם היה חרוב. כך היה על פתח המערה של רשב"י ובנו, שנקראת בירושלמי (שביעית פ"ט ה"א) מערת חרובי, כך גם בוויכוח של רבי אליעזר וחכמים לקביעת ההלכה בתנורו של עכנאי (בבא מציעא נט ע"ב):

אמר להם, אם הלכה כמותי חרוב זה יוכיח. נעקר חרוב ממקומו. חזר ואמר להם, אם הלכה כמותי אמת המים תוכיח. חזרו אמת המים לאחוריהם. חזר ואמר להם, אם הלכה כמותי כותלי בית המדרש יוכיחו. היטו כתלי בית המדרש.

ואפשר לומר, שכוונתו בהוכחות אלה הייתה שהוא למד תורה ויגע בה בכל כוחו ויעידו על כך כתלי בית המדרש ששם למד יומם ולילה וחרוב ואמת המים שהסתפק בהם בלבד ולא נהנה מן העולם הזה אלא תורה ולכן יש לקבוע הלכה כמותו.

נטיעתו חסד ואמונה - הסיפור על חוני המעגל שפגש זקן שנטע עץ שנותן פירות לשבעים שנה נותן ממד נוסף לנטיעה זו, שכולה נתינה וחסד לאחרים ללא שיור של הנאה עצמית. לכן יש בה מתיקון העלם הנבנה בחסד, כמאמרו של הראי"ה קוק לחודש שבט: 'חשק נטיעת אילנות נובע מחפץ הטבת הדורות הבאים המובלט בתוקפו בעץ החרוב'.

רבי יששכר בן סוסאן תיקון יששכר (פרק ג דף מח)
יום ט"ו בשבט הוא ראש השנה לאילנות, לכן אין נופלים בו נפילת אפיים
בתפילה, ולא מתענים בו, והאשכנזים יצ"ו נוהגים להרבות בו במיני פירות
אילנות, לכבוד שמו של יום.

